

*Ivan Teodorović**

MILICA UVALIĆ:
TRANZICIJA U SRBIJI, KA BOLJOJ BUDUĆNOSTI
Zavod za udžbenike, Beograd, 2012., str. 390

Ova knjiga prof.dr.sc. Milice Uvalić jedna je od rijetkih u regiji koja se na sveobuhvatan način bavi tranzicijom. Rezultat je to znanstvenih istraživanja autorice u pred reformskom razdoblju kao i tijekom posljednjih dvadeset godina na prostorima bivše Jugoslavije, a posebno u odnosu na Srbiju. U fokusu razmatranja autorica obrađuje proces tranzicije u Srbiji od njenih početaka zaključno sa godinom 2009. Naslov originala koji je objavljen godine 2010. na engleskom jeziku glasi *Serbia's Transition, Towards a Better Future*, edition "Studies in Economic Transition", Basingstoke, New York, Palgrave Macmillan.

Ukoliko se razmatra pitanje tranzicije od njenih samih početaka potrebno je naglasiti da nisu postojala ranija iskustva prijelaza iz sustava planskih privreda u privrede mješovitog tipa, a pogotovo ne u dominantno tržišne ekonomije. Iz dosadašnjih iskustava može se reći da je unatoč pretežne podrške stanovništva za promjene, u većini nekadašnjih socijalističkih zemalja put do tih promjena nije bio niti brz, a niti lagan. Pristupi u ostvarivanju tranzicijskih ciljeva u načelu su polazili od ideja za brzim promjenama, tako zvanih šok terapija, dok su neki drugi ekonomski teoretičari zagovarali postupnost u provedbi promjena. S pogledom unazad može se tvrditi da u oba slučaja nisu u potpunosti ispunjena početna očekivanja. A očekivanja su bila da će se nesmetano i relativno brzo ostvariti politički pluralizam i pluralizam vlasništva koji će dovesti do više razine blagostanja u odnosu na sustave koji se napuštaju. Pri tom kao da se zaboravilo na uzrečicu sa Zapada, koja glasi: "no pain, no gain" (bez patnje nema dobitka). Početni rezultati tranzicije ukazivali su upravo na tu činjenicu.

* Ivan Teodorović, prof. dr., zaslužni znanstvenik Ekonomskog instituta Zagreb i glavni i odgovorni urednik Ekonomskog pregleda.

Da bi se tranzicijom ostvarili pomaci prema višim razinama produktivnosti, inovativnosti odnosno konkurentnosti bilo je potrebno promijeniti cjelokupan društveni i ekonomski okvir. Novi sustav trebao se temeljiti na pluralizmu vlasništva s postupnom prevagom privatnog. Taj je pluralizam podrazumijevao dokidanje monopola na vlast jedne stranke na način da se ustavnim promjenama omogućiti ostvarivanje političkog pluralizma. Također se je smatralo da navedeni pluralizmi moraju funkcionirati na način da je osigurana vladavina prava. Takav se društveni proces još naziva i restauracijom, tj. vraćanjem u prijašnje stanje. Ono što se je dogodilo bez obzira je li se radilo o šok terapiji ili o postupnosti u provođenju promjena, bila je stalna neusklađenost društvenih i ekonomskih strukturalnih reformi s normativnim i institucionalnim promjenama i s njihovom provedbom. Na sve to ukazuje pored ostalog, vrlo dokumentirano i ova knjiga koja analizira proces tranzicije u Srbiji. Kada se govori o društvu ili, pak, o ekonomiji govori se o sistemu. U tom se sistemu cjelina sastoji od međuzavisnih dijelova. Ukoliko se u sistem unese šok, tada će čitav sistem biti dezorganiziran. Inicijalni šokovi neovisno o pristupu (šok terapija ili postupnost) vodili su višoj razini nezaposlenosti, usporavanju restrukturiranja i usporavanju tranzicije. Već na primjeru provedbe privatizacije u svim tranzicijskim zemljama, neovisno jeli se radilo o privatizaciji državnog ili društvenog vlasništva, pokazale su se sve manjkavosti odabranih modela, koje su gotovo bez izuzetaka otvarale prostor za uspostavu grabežnog kapitalizma. Takav šok u sistemu ostavio je dugotrajne posljedice u svim državama tranzicije.

Isključivo oslanjanje na politiku-laissez faire i na monetaristički pristup pokazao se u provedbi ekonomske politike promašenim i s katastrofalnim posljedicama, čemu upravo svjedočimo. Raspad ranijeg sustava, poremećeni tokovi razmjene, početak liberalizacije, slabo upravljanje novih vlasnika, ukorijenjena i statična struktura državnog vlasništva, kao i brojne druge činjenice dovele su do dramatičnog pada proizvodnje. Pri manjem obujmu fizičke proizvodnje došlo je u strukturi troškova do nesrazmjernog povećanja fiksnih troškova u jediničnoj cijeni koštanja proizvoda. To je vršilo daljnji pritisak na ionako oslabljenu konkurentnost. U nekim zemljama to je bilo izvorište inflacije, budući da se je takvo ponašanje troškova nastojalo nadoknaditi porastom cijena. Kod onih ekonomija u tranziciji koje su primijenile restriktivnu monetarnu politiku dolazilo je do ubrzanije propasti poduzeća, porasta nezaposlenosti i do sve većeg pritiska na socijalne transfere, dakle na proračun. U takvom okruženju s nejakim i neučinkovitim institucijama, neadekvatnim zakonodavstvom i rastućom netransparentnošću na svim razinama odlučivanja i poslovanja došlo je do pojave mafiokracije, tj. sprege politike i kriminala. Nerazvijena demokracija i slabi demokratski mehanizmi dodatno su otežavali proces tranzicije. Konačan ishod svega navedenoga, u državama u kojima su takve situacije bile najizraženije bio je u slaboj političkoj volji da se situacija normalizira. Strukturne prilagodbe su ili izostale ili su bile djelomične. Struka i znanje bivali su potisnuti u drugi plan. Način na koji su ideološke zablude

i političke odluke utjecale na tok tranzicije najbolje i gotovo do ekstrema pokazuju rezultati o kojima se govori u knjizi *Tranzicija u Srbiji*.

Milica Uvalić se u ovoj knjizi uhvatila u koštac s velikim izazovom. Za to je trebalo mnogo znanja, istraživanja i strpljivog prikupljanja relevantnih izvora i dokumentacije. Čitav opus od 390 stranica s bogatom bibliografijom korištene literature i iscrpnim indeksom, sastoji se od devet poglavlja. Ona su uvjetno podijeljena na dva dijela. Prvi dio obrađuje stanje prije početka i sam početak tranzicije, uključujući i njen zastoj uslijed blokade političkih struktura i rata koji je u prvi plan postavio političku hegemoniju a ne logiku ekonomskih reformi za koje su postojale sve početne predispozicije zbog prednosti u odnosu na većinu prvobitno socijalističkih država Istočne Europe. Drugi dio obuhvaća razdoblje poslije političkih promjena od listopada godine 2000.

U prvom uvodnom dijelu knjige daje se kratak povijesni presjek srpske povijesti s naglaskom na tijek događaja s kraja osamdesetih godina prošlog stoljeća i gotovo prve dvije decenije ovoga stoljeća. Autorica ukazuje na izazove različitih stavova o ekonomskim i političkim reformama u Srbiji i na nastojanje da se cjelokupnoj problematici pristupi na objektivnan način. Za analizu daje vremenski okvir kao i okvir za komparativnu analizu. Osnovna je hipoteza iz uvodnog dijela kojom se tvrdi da „tokom posljednje dve decenije sprovođenja tranzicije ka tržišnoj privredi u Srbiji u velikoj mjeri su usporavali događaji i faktori koji u osnovi nisu bili ekonomske prirode“. Ta je hipoteza u poglavlju koja slijede sustavno i argumentirano dokazana.

Drugo poglavlje analizira početnu predtranzicijsku situaciju i tranziciju zemlje koju je izazvala najozbiljnija kriza jugoslavenskog društva s kraja devedesetih godina. Opisuje se početni uspjesi reforme vlade A. Markovića, ali ujedno i političke nesuglasice, dogmatske otpore velikog dijela nosioca vlasti s kulminacijom u vidu raspada zemlje, i njenih posljedica.

Poglavlje koje slijedi opisuje najteže razdoblje za društvo u Srbiji (i Crnoj Gori slijedom novo formirane države) koje je stvorio politički vrh, izazivanjem rata i upuštanjem u ratnu avanturu, s početkom katastrofalnih ekonomskih posljedica, i s početkom uvođenja međunarodnih sankcija. U situaciji koja je dovela do neviđene pauperizacije stanovništva dogodio se pokušaj oživljavanja tranzicije koji je ostvario i neke početne rezultate. Autorica ovdje analizira razloge zašto su ti rezultati bili kratkog daha. Politika je očito ponovno nadvladala struku. Otvorila je prostor grabežnom kapitalizmu i klijentelizmu. Time se je politika našla u okovu mafiokratskih struktura koje je sama stvorila.

U četvrtom se poglavlju opisuje stanje od potpisivanja Daytonskih sporazuma 1995. godine. Političko okruženje djelomično se je promijenilo parcijalnim ukidanjem sankcija, ali su neriješeno pitanje Kosova i eskalacija sukoba na tom prostoru doveli do vojne intervencije NATO snaga. U tom razdoblju koje obuhvaća

pet godina nije došlo do bitnih ekonomskih reformi. Loše ekonomsko i socijalno stanje dodatno je pogoršala spomenuta vojna intervencija.

Poglavlje koje slijedi označava novi početak razdoblja reformi. To je poglavlje početak drugog dijela knjige u kojem političke promjene prate i ekonomske reforme. U tom se poglavlju jasno vidi da je politika dovela čitavo društvo gotovo do samog dna, a ujedno koliko je napora trebalo uložiti da se učini zaokret prema reformama na unutarnjem planu, i uspostavi novi odnos s međunarodnom zajednicom i njenim institucijama.

U šestom poglavlju težište analize koja obuhvaća razdoblje 2001. - 2008. godine je na ekonomskim reformama. U pogledu političkih prilika to je razdoblje uspona i pada demokracije (prekid s ubojstvom premijera Z. Đinđića) i početka borbe sa strukturama vlasti S. Miloševića. Ta kretanja su bila nestabilna u političkom smislu. Srbija je jedno vrijeme bila bez vlade, a ni skupština nije funkcionirala. To je usporavalo procese reformi. Unatoč toga, demokratski procesi otvarali su prostor onim reformskim. U ovom se poglavlju detaljno opisuje početak programa makroekonomske stabilizacije i ubrzanje u pogledu provođenja ekonomskih i institucionalnih reformi. U komparativnoj analizi autorica ukazuje na značajno približavanje zemljama Jugoistočne Europe u pogledu institucionalnih karakteristika, ali ujedno upozorava i na spore strukturne promjene.

Sedmo poglavlje je svojevrsna rekapitulacija tijeka ekonomskih reformi od početka godine 2000. U tom dijelu posebno je zanimljiva analiza odabranog modela privatizacije i njenih posljedica, a isto tako i utjecaja globalizacije kojoj je srpska privreda bila sve više izložena. U tom kontekstu ukazuje se na padajuću ulogu industrije i nagli rast uslužnog sektora, kao i na razloge i posljedice sporog mikroekonomskog prilagođavanja.

U osmom poglavlju analiziraju se odnosi između Srbije i Europske Unije. Povezuje se proces unutarnjih kriza i promašenih politika s promijenjenim strategijama EU tijekom razdoblja od dvadeset godina. S normalizacijom političkih odnosa u Srbiji i s provedenim institucionalnim promjenama ukazuje se na razinu dosegnutih odnosa s EU krajem tog razdoblja, ali i na neka otvorena pitanja koja treba riješiti.

Posljednje, zaključno poglavlje analizira učinke globalne financijske i ekonomske krize na srpsku privredu nakon godine 2008. Iako ovo poglavlje nosi optimističan naziv "Put ka boljoj budućnosti" on bi se iz analiziranog u čitavoj knjizi pa čak i u ovom poglavlju mogao prihvatiti tek kao uvjetni. Autorica zaključuje da je globalna kriza pokazala svu problematičnost dosadašnjeg razvojnog modela u Srbiji, koji je bio utemeljen na potrošnji s osloncem na strane kredite i izravne transfere iz inozemstva (izravna strana ulaganja, doznake stanovništva, inozemna pomoć). U tom pogledu Srbija nije specifična. Na njenu specifičnost ukazuje se u ovom poglavlju samo s obzirom na činjenicu da je suštinska reforma kasnila deset

godina u odnosu na ostale tranzicijske zemlje, kao i na izostanak komplementarnih reformi iz post -washingtonskog sporazuma. Autorica se u ovom dijelu zalaže za promjenu razvojnog modela temeljenog na proaktivnoj razvojnoj politici države. Za takvu politiku autorica navodi potrebu izrade nove sveobuhvatne razvojne strategije popraćene skupom ekonomskih politika (industrijske, zapošljavanja i istraživanja i razvoja). To podrazumijeva dovršetak reformi. Optimizam proizlazi izgleda iz činjenice približavanja Srbije EU, ali to izgleda iz današnje perspektive da je ostvarivo na duži rok. Iz iskustava susjednih zemalja u regiji otvoreno će pitanje biti i nadalje spremnost politike za konačno provođenje strukturnih i komplementarnih reformi.

Očekivani put prema boljoj budućnosti je moguć, ali vrlo neizvjestan. Svi partneri na tom putu moraju preispitati još mnoge stvari i međusobno ih uskladiti s osnovnim ciljem da se promjene rade zbog većine, a ne moćne manjine.

Knjiga prof.dr. Milice Uvalić, *Tranzicija u Srbiji – ka boljoj budućnosti*, obuhvaća jedno od specifičnih povijesnih razdoblja Srbije, a isto tako i njezine ekonomske povijesti. Analitički nalazi i zaključci ove knjige svakako će doprinijeti objektivnom rasvjetljavanju tog razdoblja. Knjiga ujedno ukazuje i na neke zablude u svezi s procesom tranzicije, teorijske probleme i izazove koji stoje pred razvojnom ekonomijom. Ona će sasvim sigurno izazvati veliku pažnju domaće znanstvene i stručne javnosti kao što je to isto izazvala svojom pojavom na engleskom izdanju u inozemstvu. Stoga ovu znanstveno vrijednu knjigu preporučam svakom potencijalnom čitatelju.